

Дарина Пасічник,
завідувач сектору планування і контролю
Інституту кримінально-виконавчої служби

УДК 351.75 : 351.77

Адміністративно-правові аспекти захисту прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом в Україні

Рівень інфікованості населення України вірусом імунодефіциту людини об'єктивно становить загрозу національній безпеці держави. Темпи зростання ВІЛ-інфікованості нашого населення найвищі в світі, за винятком кількох найвідсталіших країн Африки, які, до речі, значно випереджають нас за стандартизованим показником народжуваності. Тут Україна має найгірший у світі показник. Як перше, так і друге є цілком закономірним [1, с. 242].

На сьогодні епідемічна ситуація характеризується широким поширенням ВІЛ-інфекції серед представників різних груп населення, насамперед серед осіб, які належать до групи підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ, переважним ураженням осіб працездатного віку, нерівномірним поширенням та зміною основного шляху передачі ВІЛ з парентерального на статевий.

За період 1987–2011 рр. в Україні офіційно зареєстровано 202 787 випадків ВІЛ-інфекції серед грома-

дян України, у тому числі 46 300 випадків захворювання на СНІД та 24 626 випадків смерті від захворювань, зумовлених СНІДом.

Масштаби епідемії ВІЛ-інфекції поступово зростають – починаючи з 1999 р., кількість нових випадків ВІЛ-інфекції щороку постійно збільшується. У 2011 р. в країні офіційно зареєстровано 21 177 нових випадків ВІЛ-інфекції (46,2 на 100 тис. населення) – це найвищий показник за весь період спостереження за ВІЛ-інфекцією в Україні з 1987 р. [2, с. 4].

Історія відповіді на епідемію ВІЛ/СНІДу в Україні вже доволі багата. Чимало осіб та груп взяли участь у протидії їй, зокрема, це – Т. Семигіна, В. Рябуха, В. Гордейко, П. Скала, О. Остапов, М. Гагаркін, В. Пахомов, Т. Бордуніс та ін. На території України активно працює низка громадських неурядових організацій таких, як Всеукраїнська благодійна організація «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ», Коаліція ВІЛ-сервісних організацій, Міжноро-

дний альянс з ВІЛ/СНІД в Україні, представництва Європейського Суду з прав людини, ЮНЕЙДС та ін.

Водночас попри всі зусилля в нашій державі доволі поширені порушення прав людини у площині ВІЛ/СНІДу. Останніми роками у політиці та практиці протидії епідемії ВІЛ/СНІДу все більше уваги приділяється правам людини. Розвиток громадянського суспільства і його дозвільня до протистояння епідемії означають, що це питання перестало бути винятковою прерогативою держави, та перетворилось у свого роду наріжний камінь, на якому почали випробуватися демократичні амбіції країни [3, с. 8].

Ініціатива Інституту відкритого суспільства «Право на здоров'я» спільно з 24 неурядовими організаціями у сфері боротьби з ВІЛ/СНІДом та захисту прав людини у всьому світі визначили десять зауваг для з'ясування місця і ролі прав людини у запобіганні ВІЛ/СНІДу (світовий досвід), а саме:

- без дотримання прав людини не забезпечити загальну доступність послуг;

- гендерна нерівність робить жінок більш незахищеними перед ВІЛ-інфекцією, зокрема, у країнах з найбільшим рівнем розповсюдженості ВІЛ показники захворюваності жінок і дівчат є найвищими;

- права і потреби дітей та молоді у процесі боротьби із ВІЛ здебільшого ігноруються незважаючи на те, що саме їх епідемія в багатьох державах торкнулася найбільше;

- найбільш уразливим категоріям населення національна політика в сфері боротьби з ВІЛ/СНІДом приділяє найменше уваги;

- ефективні програми з профілактики поширення ВІЛ/СНІДу, лікування та догляду перебувають під загрозою;

- активісти у боротьбі зі СНІДом ризикують власною безпекою, вимагаючи від держави розширити доступ до послуг, пов'язаних із захворюванням на ВІЛ/СНІД;

- захист прав людини – шлях до охорони громадського здоров'я;

- СНІД ставить унікальні завдання і вимагає виняткової реакції;

- заходи по боротьбі з ВІЛ/СНІДом, які базуються на правах людини, є практичними й успішно здійснюються;

- незважаючи на численні дискусії, реальних дій щодо ВІЛ/СНІДу та захисту прав людини вчинено недостатньо [4, с. 2-5].

«Питання протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу, - оголошено в Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки, - є одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я і соціального розвитку та предметом міжнародних зобов'язань України у сфері ВІЛ/СНІДу, зокрема щодо виконання Декларації Цілей розвитку тисячоліття Організації Об'єднаних Націй та Політичної декларації 2011 року Організації Об'єднаних Націй з активізації зусиль для викорінення ВІЛ/СНІДу».

До суб'єктів державно-правового регулювання у сфері охорони здоров'я відносять Верховну Раду України, Президента України як главу держави, Раду національної безпеки і оборони України як координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України, центральні органи виконавчої влади, серед яких і Міністерство охорони здоров'я, Державна служба України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та інших соціально небезпечних захворювань, а також місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

В Україні загалом створена нормативно-правова база, положення якої присвячені питанням протидії соціально небезпечних захворювань загалом. Серед документів, котрі визначають стратегію боротьби із цими захворюваннями, варто вказати наступні:

- Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1708-VII «Про затвер-

дження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки»;

- Закон України 21 червня 2012 року № 4999-VI «Про виконання програм Глобального фонду для боротьби із СНІДом, туберкульозом та малярією в Україні»;

- Закон України від 16 жовтня 2012 р. № 5451-VI «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії захворюванню на туберкульоз на 2012-2016 роки»;

- Указ Президента України від 22 березня 2002 р. № 290/2002 «Про Всеукраїнський день боротьби із захворюванням на туберкульоз»;

- Указ Президента України від 8 квітня 2011 р. № 441/2011 «Питання Державної служби України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та інших соціально небезпечних захворювань»;

- Постанова Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 926 «Деякі питання протидії туберкульозу та ВІЛ-інфекції/СНІДу» тощо [3, с. 81].

Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері охорони здоров'я включає в себе сукупність форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на діяльність суб'єктів і об'єктів системи охорони здоров'я з метою створення нормальних умов для функціонування системи надання медичної допомоги і охорони здоров'я та вирішення завдань зміцнення та охорони індивідуального і громадського здоров'я населення.

У «світі СНІДу» недостатній захист прав людини може стати питанням життя чи смерті. І, навпаки, захист цих прав допомагає людині уникнути інфекції чи – якщо вона уже інфікована – більш успішно боротися з наслідками ВІЛ/СНІДу.

Ще зі свого народження кожна людина наділяється природними правами. Це – право на життя, на свободу, на особисту недоторканість, на висловлювання своїх думок і т.д.

Окрім природних прав, в сучасній юриспруденції, існує величезний пласт «державних» прав, що створено державою, існують завдяки державі та захищаються державою. Ці права закріплені в конституціях держав, що проголошують першість прав людини перед правами держав. Недарма конституція країни є основним законом країни, на основі якого розвивається державне законодавство.

У сучасному розумінні права людини – це можливості людини, що дають їй змогу діяти певним чином або утримуватися від певних вчинків, щоб забезпечити собі належне існування і необхідні потреби [4, с. 86-87].

Можна перерахувати основні права людини:

- Право на життя.
- Право на особисте життя.
- Право на свободу і безпеку.
- Право на здоров'я.
- Право на роботу;
- Право на сім'ю.
- Право на освіту.
- Право на соціальне забезпечення, допомогу і добробут.
- Право на участь в публічному і культурному житті [4, с. 87].

На жаль, в Україні дуже поширені порушення прав людини загалом та й, зокрема, прав людини в контексті ВІЛ/СНІДу.

ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД громадяни України користуються всіма правами та свободами, передбаченими Конституцією та законами України, іншими нормативно-правовими актами України.

Крім загальних прав і свобод, вони мають право також на:

- відшкодування збитків, пов'язаних з обмеженням їх прав, яке мало місце внаслідок розголошення інформації про факт зараження цих осіб вірусом імунодефіциту людини;
- безоплатне забезпечення ліками, необхідними для лікування будь-якого наявного у них захворювання, засобами особистої профілактики та на психосоціальну підтримку;

- безоплатний проїзд до місця лікування і у зворотному напрямку за рахунок лікувальної установи, яка видала направлення на лікування;

- користування ізолюваною жилою кімнатою [6, с. 1].

Незважаючи на численні норми українського законодавства, що гарантують захист прав людини, вони не завжди виконуються. Люди, які живуть з ВІЛ/СНІДом чи постраждали через епідемію, потерпають від стигматизації та дискримінації, що є серйозним обмеженням для доступності та ефективності послуг.

До Всеукраїнської благодійної організації «Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД» звертається багато ВІЛ-інфікованих. Усі вони скаржаться на порушення їхніх прав і просять допомоги й захисту. Основний відсоток порушень (75-80%) – це порушення з боку медичних працівників. Найпоширеніші з них: розголошення відомостей про ВІЛ-статус особи (розголошення діагнозу), ненадання медичної допомоги й недбале ставлення до виконання своїх обов'язків. Найбільша кількість скарг надходить з Одеської, Херсонської та Харківської областей [7, с. 2].

Медичні працівники часто відмовляються надавати невідкладну медичну допомогу, що призводить до тяжких наслідків. Так, наприклад, у вересні 2004 року до Мережі людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом звернулася громадянка Ірина С., яка повідомила, що лікарі однієї із районних лікарень Кіровоградської області, в якій вона перебувала під наглядом з приводу вагітності, дізнавшись про її ВІЛ-позитивний статус, запропонували перервати вагітність на тридцятьому тижні, на що Ірина не погодилась. Після народження дитини їй не надали необхідної медичної допомоги, внаслідок чого дитина померла [7, с. 2].

Зважаючи на такі непоодинокі факти, вважаємо за доцільне посилити відповідальність медичних працівників за ненадання ВІЛ-інфіко-

ваним особам допомоги і внести до Кримінального кодексу України статтю, яка б передбачала відповідальність медичних працівників за ненадання допомоги ВІЛ-інфікованим громадянам незалежно від наслідків такої відмови [7, с. 2].

Не зважаючи на те, що Законом України забороняється відмова у прийнятті до лікувальних закладів, у поданні медичної допомоги, ущемлення інших прав осіб на підставі того, що вони є ВІЛ-інфікованими чи хворими на СНІД, а також ущемлення їх прав, прав їх близьких на цій підставі [6, с. 1]. Цим правилом часто нехтують медичні працівники.

Особливо ВІЛ-позитивні люди потерпають від стигми і дискримінації. Стигма – це прояви негативного ставлення на рівні думок та висловлювань, а дискримінація – порушення прав людини через певні дії чи бездіяльність, бо ця людина – не така, як інші.

Дискримінація, пов'язана з ВІЛ-інфекцією/СНІДом, має різні прояви:

- неприйняття та уникання людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом;
- примусове тестування на ВІЛ без попередньої згоди та недотримання конфіденційності;
- насильство над людьми, які живуть з ВІЛ-інфекцією;
- ізоляція людей, які живуть з ВІЛ;
- дискримінаційні дії представників державних органів та посадових осіб;
- дискримінація з боку суспільства, сім'ї, окремих осіб.

Стигма і дискримінація негативно впливають на якість життя ЛЖВ в таких аспектах, як соціальна захищеність, фізичне самопочуття, задоволення потреб у спілкуванні, психічне благополуччя, розвиток особистості тощо. Інакше кажучи, порушення прав ВІЛ-інфікованих людей відбувається не лише у площині ВІЛ-інфекції/СНІДу, вони мають загальний, універсальний характер [8, с. 29-30].

Тетяна Бордуніс – голова правління Правозахисного центру «ТА-БО», вважає, що ті, хто намагаються визначити проблему ВІЛ як суто медичну, не мають рації. Річ у тім, що епідемія ВІЛ/СНІДу має певну специфіку. Людина боїться хвороби та смерті, а тому намагається вижити за будь-яку ціну. Саме на цьому підґрунті і виникає відчуженість людей від тих, хто живе з ВІЛ/СНІДом. Звідси беруть початок такі огидні явища як дискримінація та стигматизація хворих людей. Не дарма кажуть, що епідемія ВІЛ/СНІД – це епідемія трьох лих: ВІЛ-інфекції, СНІДу, стигми та дискримінації [4, с. 124].

Підтримуємо думку Тетяни, що зараз чи не єдиним важелем вирішення конфлікту між суспільством та хворими людьми є правозахисна діяльність. Необхідно звернути всі зусилля на підтримку хворих людей, на лобіювання їх інтересів на всіх рівнях. Тільки об'єднавши всі зусилля та визнавши їх повноправними членами суспільства, можна розраховувати на досягнення результату в боротьбі з ВІЛ/СНІДом.

Зокрема, активно порушується у суспільстві право людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом на отримання освіти, яке за ними зберігається не залежно від статусу.

На думку доцента Національного університету «Києво-Могилянської академії» Тетяни Семигіної, дотично до проблеми ВІЛ/СНІДу, право на освіту включає в себе три компоненти:

- діти і дорослі мають право отримання знань щодо ВІЛ-інфекції, особливо щодо її попередження та лікування; держава має забезпечити, з урахуванням усіх культурних і релігійних традицій, включення у шкільні, позашкільні та інші навчальні програми ефективної інформації стосовно ВІЛ та СНІД;

- держава повинна забезпечити такі умови, за яких ані діти, ані дорослі, які живуть з ВІЛ/СНІДом, не зазнавали дискримінації, що виявляється у відмові в допущенні до

освіти, зокрема, в допуску до шкіл, університетів, стипендій, навчанню за кордоном або якимось інше обмеженням внаслідок свого захворювання; з точки зору охорони здоров'я для таких заходів немає логічного пояснення, оскільки небезпеки випадкового інфікування ВІЛ у шкільній або іншій навчальній ситуації не існує;

- держава за допомогою освіти повинна сприяти розумінню, повазі, терпимості і недискримінації людей із ВІЛ/СНІДом [4, с. 92].

В Україні діє велика кількість нормативно-правових актів, які регламентують особливості адміністративно-правових аспектів захисту прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом. Але чи означає це, що вони працюють? На жаль, життя доводить зовсім протилежне. Тут погоджуємось із думкою Валерія Пахомова – голови правління Одеського обласного благодійного фонду «За майбутнє без СНІДу», який говорить про наступні запоруки успішної реалізації уже існуючих та новостворених документів у сфері ВІЛ/СНІД:

- наявність необхідного фінансування;

- наявність потрібних механізмів виконання законів, коли державні установи (зокрема, медичні), учасники реалізації законів будуть обізані у своїх повноваженнях та зобов'язаннях, знатимуть, хто і яким чином бере участь у процесі реалізації та забезпечення прав;

- учасники процесу реалізації закону повинні грамотно, кваліфіковано та якісно виконувати свої обов'язки. Це витікає з того, що праву одного суб'єкта завжди має відповідати обов'язок іншого суб'єкта. І навпаки. Існування повного балансу прав та обов'язків є необхідним. Саме за таких умов закон буде не лише задекларовано, але й виконано [4, с. 89].

На сьогоднішній день в Україні діє чимало ВІЛ-сервісних організацій, що називають свою роботу правозахисною. Під нею вони розуміють будь-яку соціальну допомогу людям,

що живуть з ВІЛ/СНІДом. Лідери цих організацій дотримуються такого підходу, вважаючи, що в нашій державі насамперед порушуються соціально-економічні права. Справді, в Україні будь-яка правозахисна діяльність у сфері ВІЛ/СНІДу поступово зміщується з галузі права в галузь соціального захисту. Більшість інфікованих потребують соціального захисту.

У процесі захисту прав людей, які живуть із ВІЛ/СНІДом, виникає чимало перепон, зокрема:

- недосконалість чинного українського законодавства і брак механізмів його реалізації;
- корумпованість судової системи в Україні;
- недосконалість системи контролю за виконанням законів;
- занижена самооцінка ВІЛ-позитивних людей, небажання говорити про свою проблему іншим людям;
- відсутність належних соціально-економічних умов у ЛЖВ, бідність;
- незнання своїх прав та пільг, невміння користуватися нормативно-правовими актами;
- відсутність у ЛЖВ віри у можливість відновити свої порушені права, а також брак терпіння довести свої вимоги до позитивного результату [9, с. 21].

Зокрема, одним із основних питань, досліджуваних у рамках медичного права, є нормативно-правове забезпечення прав людини у сфері медичної діяльності. Від того, наскільки якісною є юридична база щодо прав людини у сфері охорони здоров'я, наскільки кожна окремо взята людина може скористатись наданими їй правами, багато в чому залежить успішний динамічний розвиток як медичного права зокрема, так і держави в цілому [10, с. 99].

Отже, ВІЛ/СНІД продовжує поширюватися на тлі зростаючих викликів щодо прав людини як на національному, так і на глобальному

рівнях. Разом з поширенням епідемії в Україні ми спостерігаємо і ескалацію порушень прав людей, що живуть з ВІЛ/СНІДом. Вони тією чи іншою мірою є вразливими людьми. А саме дієвість системи захисту таких груп населення визначає рівень розвитку новітнього громадянського суспільства та демократії. Протягом значного часу Україна робить певні кроки та зрушення у напрямку боротьби із соціально небезпечними захворюваннями. Зокрема, Конституція України говорить про рівні права для всіх груп населення, незалежно від ВІЛ-статусу. Наразі чимало міжнародних організацій (ООН, Глобальний фонд, Рада Європи, ЄС та ін.) приєднуються та підтримують нашу державу на шляху викорінення ВІЛ/СНІДу.

На даному етапі розвитку України можна стверджувати, що державне регулювання у сфері боротьби із соціально небезпечними хворобами виявилось не досить ефективним через низку об'єктивних та суб'єктивних чинників. Стан вітчизняної законодавчої бази щодо забезпечення державного регулювання достатньо гальмує процес розвитку.

Потрібно відзначити, що Україна зараз йде шляхом розвитку демократії. Цей шлях складний і тернистий. У країні поки що слабо розвинені такі поняття, як почуття власної гідності і права людини. Для цього є відомі історичні обставини: гніт з боку інших держав, багаторічна радянська диктатура, складне політичне становище та ін. На сьогоднішній день мало хто з українців, хворих на ВІЛ/СНІД готові відстоювати свої права будь-якими законними способами. Тому дуже рідко зустрічаються випадки захисту прав хворих на ВІЛ/СНІД у суді чи в інших органах державної влади. Це дає право стверджувати, що епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні продовжує набирати оберти...

Список використаних джерел

1. Пукало Р. М. Епідемія ВІЛ/СНІДу в Україні та проблемні питання нормативно-правової бази боротьби з нею/ Пукало Р. М., Пукало А. Р., Пукало С. Є. ["Медичне право України: проблеми становлення і розвитку": матеріали I-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції], (Львів, 19-20 квіт. 2007 р.). - Львів: Вид-во ЛОБФ «Медицина і право», 2007. - С. 234-241
2. ВІЛ-інфекція в Україні: інформаційний бюлетень / Міністерство охорони здоров'я України, ДУ "Український центр профілактики і боротьби зі СНІДом України", ДУ "Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л. В. Громашевського НАМН України". - К., 2011. - № 37. - 84 с.
3. Шатковська Д. Принципи адміністративно-правового забезпечення охорони здоров'я при соціально небезпечних захворюваннях / Д. Шатковська // Публічне право. - 2014. - № 4. - С. 80-86.
4. Виклик та подолання: ВІЛ/СНІД та права людини в Україні [Текст] : посіб. / [відп. ред. С. Алан, упоряд. В. Рябуха, пер. Д. Гройсман, В. Рябуха]. - К., 2008. - 191 с.
5. *Всеобщее* право на здоровье и его реализация в различных странах мира / [Пратков О. И., Венедиктов Д. Д., Гагахов Е. В. и др.]; под ред. Д. Д. Венедиктова. - М. : Медицина, 1981. - 278 с.
6. Про внесення змін до Закону України "Про запобігання захворюванню на СНІД та соціальний захист населення" : Закон України № 155/98-ВР від 03 бер. 1998 р. / Урядовий кур'єр.— Офіц. вид. — К., 1998. —1 с.
7. *Всеукраїнська* мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІД, на захисті прав ВІЛ-інфікованих / Т. Бордуніс //Новини ВІЛ/СНІД. Політика та адвокація. - 2004. - № 3. - С. 2-3.
8. Гейдар Л. М. Методичні рекомендації з питань ВІЛ та ЧСЧ для журналістів [Текст] : метод. посіб. / Гейдар Л. М., Мостяєв О. І., Ярошенко А. А. - К., 2012 - 88 с.
9. Рябуха В. СНІД-варта: досвід проекту з моніторингу та захисту прав людини в сфері протидії епідемії ВІЛ/СНІДу / Рябуха В., Бордуніс Т., Тютюнник А. ; під ред. Т. Семигіної. - К., 2009 - 82 с.
10. *Медичне* право України: Підручник / [За заг. ред. С. Г. Степенка]. - К. : Всеукраїнська асоціація видавців "Правова єдність", 2008. - 507 с.

Пасічник Д. С. Адміністративно-правові аспекти захисту прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом в Україні

Статтю присвячено аналізу адміністративно-правового регулювання захисту прав людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, в українському законодавстві. Пропонуються на розгляд основні права ЛЖВ та особливості порушень їх прав. Досліджуються проблеми реалізації нормативно-правових актів у сфері боротьби із епідемією ВІЛ/СНІДу.

Ключові слова: адміністративно-правові, право, ВІЛ-інфекція, ВІЛ-статус, СНІД, захист, охорона здоров'я, законодавство, дискримінація, стигма, швидка медична допомога, недосконалість, соціально небезпечний.

Пасечник Д. С. Административно-правовые аспекты защиты прав людей, что живут с ВИЧ/СПИДом в Украине

Статья посвящается анализу административно-правового регулирования защиты прав людей, что живут с ВИЧ/СПИДом, в украинском законодательстве. Предлагаются на рассмотрения основные права ЛЖВ и особенности нарушений их прав. Исследуются проблемы реализации нормативно-правовых актов в области борьбы с эпидемией ВИЧ/СПИДа.

Ключевые слова: административно-правовые, право, ВИЧ-инфекция, ВИЧ-статус, СПИД, защита, здравоохранение, законодательство, дискриминация, стигма, скорая медицинская помощь, несовершенноство, социально опасный.

Pasechnik D. The administrative-legal aspects of protection of the rights of people living with HIV/AIDS in Ukraine

Article is dedicated to the analysis of administrative and legal regulation to protect the rights of people that are living with HIV / AIDS in the Ukrainian legislation. Proposed to the fundamental rights of people living with HIV and features of violations of their rights. The problems of implementation of legal acts in the fight against HIV / AIDS.

Key words: administrative-legal, right, HIV-infection, HIV-status, AIDS, protection, healthcare, legislation, discrimination, stigma, emergency medical care, imperfection, social dangerous.